

Напрямки стимулювання сталого використання лісоресурсного потенціалу гірських територій державними лісгосподарськими підприємствами

Визначено пріоритетні завдання розвитку лісового господарства та лісової промисловості регіону в контексті сталого лісокористування. Проаналізовано економічні вектори регіональної стратегії збалансованого лісокористування і лісового менеджменту та запропоновано заходи щодо його досягнення

Ключові слова: сталий розвиток, лісові ресурси, лісова політика, гірські території.

Сучасна практика сталого лісокористування розглядає ліс як економічний ресурс та унікальну екосистему, що забезпечує екологічну стабільність природного середовища, необхідного для існування та розвитку суспільства. Під сталим лісоуправлінням розуміємо процес управління у контексті економічної прибутковості, екологічної відповідальності та соціальної ефективності, результатом якого повинно стати створення передумов для довгострокового та перспективного збереження різноманітних цінностей і функцій лісових екосистем для зростаючих потреб теперішнього і майбутніх поколінь людей у регіональному, національному та глобальному масштабах. У цьому контексті актуальним є наукове обґрунтування цільових орієнтирів сталого лісоуправління та лісокористування, переліком на регіональному рівні, серед яких:

- розробка механізмів комплексного використання екологічної, економічної та соціальної цінності лісів з метою підвищення добробуту населення;
- створення сприятливого економічного середовища для стабілізації і прогресу лісового господарства як важливого вектора соціально-економічного розвитку регіону.

Зазначені цілі визначатимуть основний зміст регіональної лісової політики, спрямованої на досягнення балансу екологічної, соціальної й економічної функцій лісу, сприятимуть збереженню та відтворенню природних ресурсів, а також створенню мотиваційних стимулів співпраці у зазначеному напрямку органів державного управління, державних лісгосподарських підприємств, деревообробного бізнесу і місцевих громад.

Відомо, що використання лісів в Україні як у минулому, так і в сучасний період мало і має переважно сировинний та експлуатаційний характер. Значною мірою ця проблема пов'язана з недосконалою системою управління лісовим господарством, яка практично не зазнала змін з часів адміністративно-командної економіки. Тому сьогодні існує чимало досліджень, які обґрунтовують необхідність переходу від практики інтенсивного лісокористування до сучасних методів соціально орієнтованого та екологічно обґрунтованого управління лісами. Науковці та практики є одностайними у розумінні нагальної потреби обґрунтування концептуальних засад регіональної стратегії збалансованого лісокористування та лісового менеджменту як основи для подальшого розвитку лісового господарства та лісового комплексу регіону.

Проблеми раціонального використання та відтворення лісових ресурсів розглянуті в наукових працях таких вчених: Н. П. Анучіна, А. П. Белаєнка, А. М. Бобка, П. В. Васильєва, О. В. Врублевської, С. А. Генсірука, О. А. Голуба, А. М. Дейнеки, Я. Я. Дяченка, Я. В. Коваля, Н. І. Кожухова, Є. В. Мішеніна, М. Д. Некрасова, А. П. Петрова, С. В. Почінкова, М. В. Римара, І. М. Синякевича, Ю. Ю. Туниці, О. І. Фурдичка та ін.

Незважаючи на значимість і цінність проведених досліджень з вищевикладеної проблеми, необхідність трансформація лісового сектору економіки по-новому ставить питання щодо розробки науково-методологічних напрямків розвитку лісоресурсного потенціалу, формування ринково-орієнтованого організаційно-економічного механізму, забезпечення комплексного збалансованого використання і відтворення лісових ресурсів, підвищення частки лісових ресурсів в природоресурсному потенціалі регіонів держави. Важлива роль в реалізації основних завдань регіональної лісової політики відводиться державним лісозосподарським підприємствам.

До пріоритетних концептуальних завдань сталого розвитку лісового господарства та лісової промисловості регіону в контексті ефективності лісоуправління пропонуємо включити:

- якісне лісовідтворення збереження екологічного потенціалу та біологічного різноманіття лісів;
- прибуткове лісокористування; формування механізму справедливого розподілу доходів від лісокористування на основі рентного підходу;
- комплексне і раціональне використання ресурсного потенціалу лісів для ефективної роботи лісопромислового комплексу регіону;
- ефективний контроль над дотриманням законодавства у сфері лісокористування;
- сприяння подоланню соціально-економічних проблем територіальних громад;
- конструктивна взаємодія всіх учасників лісових відносин.

З огляду на вищеокреслені пріоритетні завдання сталого розвитку лісового господарства та лісової промисловості виокремимо економічні вектори регіональної стратегії збалансованого лісокористування і лісового менеджменту та заходи щодо їх досягнення.

1. Економічне обґрунтування і розрахунок прогнозованих обсягів лісокористування. *Стисла характеристика ситуації.* Методика розрахунку щорічних норм лісокористування (розрахункова лісосіка), що використовується в сучасній практиці, не відповідає засадам сталого лісокористування, оскільки зорієнтована на залучення в рубку всіх експлуатаційних лісів. Окрім того, лісокористування зосереджено в переважно в «доступних» лісах з розвинутою транспортною мережею і значним запасом комерційно цінних порід. Як наслідок, тривала концентрація рубок в економічно доступних продуктивних лісових масивах призвела до різкого скорочення їх площі та виснаження експлуатаційних запасів.

Актуальні проблеми. По-перше, в основу наявної методики розрахунку лісосіки покладено біологічний потенціал лісу (природний приріст деревини) без економічного обґрунтування лісосіки, що враховує, зокрема, економічну доступність лісів. По-друге, наявні розрахунки лісосіки часто спотворюють фактичні дані про запаси лісових ресурсів і, відповідно, вихід лісопродукції та дезінформують громадськість, підприємців і потенційних інвесторів.

У цьому контексті доцільно:

1. Обсяги розрахункової та прогнозної лісосіки встановлювати у межах поточного приросту економічно доступних лісів. Розробити методику визначення та розрахувати економічно доступні обсяги використання лісу для кожного лісгоспу та області загалом. Зокрема, доцільно розраховувати такі показники: наявний нормативний обсяг лісосіки, біологічно ефективний обсяг лісосіки, прогнозований економічний обсяг лісосіки, реальний економічний обсяг лісосіки тощо.

2. Удосконалити способи визначення обсягу розрахункової лісосіки з розробкою методики визначення та обліку всіх видів та способів рубок, цільової природної структури лісів тощо.

3. Розрахувати та затвердити реальні обсяги використання лісових ресурсів за запропонованою системою показників для всіх суб'єктів господарювання (держлісгоспів) та області загалом.

2. Діагностика лісового фонду за критерієм доходності лісокористування. *Стисла характеристика ситуації.* За статистикою, для більшості державних лісгосподарських підприємств гірських районів характерним є: недостатнє технічне оснащення виробництва, незадовільний рівень розвитку дорожньої інфраструктури, високий рівень фізичного та морального зношення основних фондів на діючих деревообробних підприємствах, що вимагає значних інвестицій для оновлення і розширення виробничо-технічної бази, відсутність відповідних інноваційних технологій, які дозволять ефективніше переробляти не лише якісну деревину, а й низькосортну та відходи, які утворюються під час рубок і в результаті первинної переробки деревини; недостатній розвиток виробництв зі створення альтернативних видів палива з лісосировини, віддаленість осередків заготівлі від центрів переробки, низький рівень менеджменту та стратегічного планування тощо.

Актуальні проблеми. По-перше, практично всі учасники процесу лісокористування (держлісгоспи, деревообробні підприємства, органи влади) не володіють повною інформацією про економічну доступність та потенційні можливості освоєння лісових ресурсів. По-друге, не розроблено відповідної методики економічної оцінки рівня прибутковості ресурсів деревини, через що має місце істотне зниження реальних та потенційних доходів у лісокористуванні.

У цьому контексті доцільно:

1. Розробити механізм зонування територій лісового господарства області за функціональним призначенням з урахуванням рівня економічної доступності лісів. Це сприятиме визначенню режиму лісокористування, перспектив довгострокової оренди та окресленню пріоритетів прогнозного рівня освоєння ресурсів.

2. Запровадити механізм оцінки рівня прибутковості лісових ресурсів на засадах ренти:

- розробити уніфіковану методику оцінки рівня прибутковості лісових ресурсів на засадах ренти;
- здійснити апробацію запропонованої методики на модельних ділянках, зокрема, зосередити зусилля на розрахунках потенційної вартості лісових ділянок та економічному обґрунтуванні орендної плати;
- з метою підвищення ефективності обліку лісопродукції, ведення контролю за рухом деревини від лісосіки до конкретного споживача забезпечити впро-

вадження автоматизованих системи маркування та електронного обліку деревини;

- ініціювати створення регіонального інформаційного центру оцінювання лісових ресурсів, у обов'язки якого входило б методичний та інформаційний супровід, створення і ведення регіонального банку даних про економічно доступні лісові ресурси на основі застосування новітніх, зокрема, ГІС для лісового господарства.

3. Оцінка ефективності використання регіональних ресурсів деревини.

Характеристика ситуації. Вважаємо хибною позицію деяких експертів у тому, що вихід лісового господарства з кризи полягає у збільшенні обсягів рубок та наповненні експорту лісосировини. В Україні загалом існує достатній обсяг потужностей для переробки деревини, а експорт круглого лісу взагалі вважається неефективним.

Натомість у Львівській області в 2010 р. питома вага експорту лісоматеріалів становила 40,6% від обсягу заготовленої від рубок головного користування деревини. На експорт в основному відправлялась необроблена деревина (круглий або розпиляний на дошки ліс). Загальний обсяг заготовленої в області деревини за аналогічний період 1106,8 тис. м³, у тому числі 534 тис. м³ від рубок головного користування. При цьому використання розрахункової лісосіки становило 79,2%.

Держлісгоспи важко адаптуються до ринкових умов господарювання, використовуючи застарілі (суцільні) способи рубок та неточні методи сортування круглого лісу. Керівники лісових господарств далеко не завжди провадять економічно обґрунтовану організацію лісозаготівельного процесу, зокрема, здійснюють підбір лісосік, вибір оптимальних способів рубок, маркетинг продукції лісозаготівель тощо. З іншого боку, недосконалість організації лісозаготівель та чинних методів реалізації деревини виключно через біржі та аукціони, без прямих угод з лісозаготівельниками, призводять до необґрунтованого зростання цін на лісосировину та збитковості підприємств лісопереробної промисловості.

Актуальні проблеми. По-перше, потужності лісозаготівельних підприємств, через свою технологічну відсталість, в одному з головних регіонів лісозаготівель – Карпатському є нижчими, ніж технологічні можливості переробки деревини, що сприяє поляризації кон'юнктури ринку (перевищенню пропозиції над попитом). По-друге, рівень «ринкового» менеджменту і маркетингу лісозаготівельних підприємств не завжди відповідає сучасним вимогам. По-третє, недосконалою є ринкова інфраструктура та механізми реалізації заготовленої деревини. По-четверте, відсутня комплексна, адаптована до сучасних реалій стратегія розвитку лісової промисловості в регіоні.

Висновки та пропозиції.

1. Досягнути консолідації інтересів держлісгоспів та підприємницьких структур у розробці титульних засад комплексної, адаптованої до сучасних реалій регіональної стратегії розвитку лісового господарства та лісової промисловості. Врахувати при цьому реальний ресурсний потенціал і напрями модернізації лісозаготівельних та лісопереробних підприємств.

2. Активізувати регіональні інвестиційні процеси в галузі лісопиляння та переробки низькосортної деревини і відходів лісопереробки (виробництво тирсоплит, біоенергетика тощо).

3. Підвищити кваліфікаційні вимоги до управлінських кадрів державних лісогосподарських підприємств.

4. Адаптувати розрахунки планів рубок до внутрішніх потреб ринку деревини.

5. Запровадити економічні бар'єри, спрямовані на обмеження експорту лісосировини.

4. Розвиток транспортної інфраструктури лісових територій. Характеристика ситуації. Одним із пріоритетних напрямів формування економічної доступності лісових ресурсів вважається транспортна лісова інфраструктура. Фінансові витрати на проектування транспортної інфраструктури та будівництво доріг належить до компетенції держави (Держлісагентства України) як розпорядника лісових ресурсів. Попри те, фактично необхідні лісові дороги будуються переважно засобами та коштом лісозаготівельників (держлісгоспів), а витрати на їхнє будівництво входять до собівартості заготівельних робіт.

У 2011 р. у Львівській області збудовано 40 км лісових доріг вартістю близько 20 млн. гривень, у 2012 р. заплановано збудувати 45 км лісових доріг, в основному у гірській частині області, вартістю у 28 млн. грн. Усього ж з 2007 р. на Львівщині збудували 171 кілометр лісових доріг.

Актуальні проблеми. По-перше, традиційно існують проблеми з державним фінансуванням проектування транспортної інфраструктури та будівництва лісових доріг. По-друге, транспортне освоєння лісових територій не завжди на практиці відповідає вимогам економічної доступності лісових ресурсів. По-третє, відсутні дієві мотиваційні механізми залучення орендарів та інших лісокористувачів до будівництва доріг, не розроблено переліку надійних альтернативних джерел фінансування лісового дорожнього будівництва. По-четверте, чинні нормативні акти не регламентують механізмів відрахування на будівництво лісових доріг з доходу лісокористувачів за умови подальшої компенсації витрат державою. По-п'яте, в умовах сучасної надмірної «експлуатації» лісових ресурсів економічні мотиви будівництва лісових доріг не повинні суперечити екологічним засадам збалансованого лісокористування.

Висновки та пропозиції.

1. Ініціювати розробку науково обґрунтованої стратегічної схеми лісової транспортної інфраструктури гірських територій регіону, яка б враховувала економічну доступність лісових ресурсів у контексті збалансованого лісокористування.

2. Покласти на держлісгоспи та районні державні адміністрації функцію контролю та координації виконання плану будівництва лісовозних доріг відповідно до затвердженої та погодженої схеми розвитку транспортної інфраструктури в розрізі районів області.

3. Розробити дієві механізми фінансування будівництва транспортної інфраструктури, в яких передбачити залучення частини коштів орендної плати за користування лісовим фондом, а також із фінансування будівництва та підтримки доріг загального користування.

4. Розробити перспективні напрямки альтернативного використання лісових доріг, зокрема включення їх до рекреаційної мережі та туристичних маршрутів відповідного регіону.

Аналіз стану лісокористування в гірських районах Карпатського регіону України свідчить про об'єктивну необхідність його реформування на основі

науково обґрунтованої та екологічно збалансованої регіональної лісової політики. Цільовими орієнтирами сталого лісоуправління та лісокористування на регіональному рівні є розробка механізмів комплексного використання екологічної, економічної та соціальної цінності гірських лісів з метою підвищення добробуту населення, а також створення сприятливого економічного середовища для стабілізації і прогресу лісового господарства як важливого вектора соціально-економічного розвитку регіону. Для досягнення цільових орієнтирів слід зорієнтувати лісовий сектор на отримання максимальної величини економічного, екологічного та соціального ефектів від використання і відтворення лісових ресурсів гірських районів.

Список використаних джерел

1. Лісова політика: теорія і практика / під наук. ред. І. М. Синякевича [І. М. Синякевич, І. П. Соловій, О. В. Врублевська, А. М. Дейнека та ін.]. – Львів : Піраміда, 2008. – 612 с.
2. Статистичний щорічник Львівської області. Ч.1. – Львів : Головне управління статистики у Львівській області, 2011. – 361 с.

Ярема И. И. Направления стимулирования устойчивого использования лесоресурсного потенциала горных территорий государственными лесохозяйственными предприятиями.

Определены приоритетные задачи развития лесного хозяйства и лесной промышленности региона в контексте устойчивого лесопользования. Проанализированы экономические векторы региональной стратегии сбалансированного лесопользования и лесного менеджмента, предложены меры по его достижению.

Ключевые слова: устойчивое развитие, лесные ресурсы, лесная политика, горные территории.

Yarema I. I. Directions of Stimulation of Mountain Areas Forestry Potential Sustainable Use by the State Forestry Enterprises.

Priority tasks of forestry development in the region in the context of sustainable forest management are defined. Economic vectors of regional strategy of sustainable forest use and forest management are analyzed and the measures for its achievement are proposed.

Key words: sustainable development, forest resources, forest policy, mountain areas.

Надійшло 10.11.2011 р.